

Otto-Herman Frey (1929–2023)

Zanimanje nemških arheologov za jugovzhodno Evropo in tudi slovenske dežele je temeljilo med obema vojnama na univerzalni vedoželjnosti njihove arheološke šole za tukajšnjimi zgodovinskimi pričevanji in arheološkim gradivom, shranjenim v osrednjih državnih muzejih, predvsem v Prirodoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju, pa v Zagrebu, Sarajevu, Splitu in tudi Narodnem muzeju v Ljubljani. Zato ni naključje, da so septembra leta 1935 arheologi podonavskih dežel za cilj svojega potovanja izbrali prav Ljubljano in Zagreb s poudarkom na spoznavanju Japodov, prazgodovinskih gradišč, sledov osvajanj Rimljanov ter poznoantičnih zapor in utrdb. Med udeleženci je bilo deset Nemcev, šest Madžarov, dva Avstrijca, po en Anglež, Holanec in Italijan ter enajst Jugoslovancev, zbranih od Maribora do Splita. Program študijskega bivanja na Slovenskem z ogledom kolišč na Ljubljanskem barju, halštatskih gradišč in gomil, rimskih spomenikov in utrdb ter muzejev je pripravil Balduin Saria s sodelovanjem Rajka Ložarja, Franca Lorgerja in Franja Baša; ogled Gradu pri Šmihelu pod Nanosom na italijanski strani pa so izpeljali ob pomoči Giovannija Battiste Brusina.¹

Med nemškimi arheologi je bil tudi prof. Wolfgang Dehn iz Trierja, poznejši predstojnik Prazgodovinskega seminarja Univerze Philipps v Marburgu na Lahni, ki je po vojni ponovno vzpostavil dobre stike z jugoslovansko arheologijo in posebej Ljubljano. Ko se je kustos Narodnega muzeja v Ljubljani Stane Gabrovec v letih 1959 in

1960 strokovno izpopolnjeval kot asistent pri prof. Walterju Kimmigu na Univerzi Eberharda Karla v Tübingenu,² je sodeloval tudi pri izkopavanjih znamenitega halštatskega gradišča Heuneburg ob zgornji Donavi, ki jih je vodil W. Dehn.³ Prav heuneburška izkopavanja z okoliškimi knežjimi gomilami so bila najpomembnejša stična točka nemških arheologov železne dobe, naslednikov znamenite arheološke šole Gera von Merharta,⁴ ki je iskala korenine civilizacije severno od Alp tudi v kulturah Apeninskega polotoka in Balkana.

V času bivanja v Nemčiji je prek Dehna spoznal Gabrovec njegovega asistenta Otta-Hermana Freya, s katerim ga je močno povežalo prav raziskovanje prostora severne Italije in jugovzhodnih Alp v starejši železni dobi. Zato ni naključje, da je nekaj let pozneje pri arheoloških izkopavanjih utrdb na stiškem Cvingerju, skupnem slovensko-nemškem projektu s sodelovanjem profesorja Stephena Foltinyja iz ameriške univerze Princeton, imel univerzitetni seminar iz Marburga s profesorjema Dehnom in Freyem zelo pomembno vlogo. Gabrovec se je z dragoceno izkušnjo izkopavanja stratigrafije v Heuneburgu in lastnega vodenja zahtevne raziskave Gomilarjeve gomile v obdobju 1960–1964 leta 1967 lotil večletnega projekta raziskave obrambnih zidov železnodobnega naselja na Cvingerju, pri katerem sta sodelovala tudi slovenska arheologa Franc Leben z Inštituta za arheologijo SAZU in Drago Svobljšek iz Goriškega muzeja in v katerem je Gabrovcu stala ob strani marburška ekipa s Freyem

¹ B. Saria, Šesto naučno putovanje nemačkih i podonavskih arheologa, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1, 1935, 735–740; S. von Schnurbein, Gerhard Bersu und die „Studienfahrten deutscher und donauländischer Bodenforscher“. – *Bericht Römisch-Germanische Kommission* 100, 2019 [2020], 97–117.

² Stane Gabrovec, Wolfgang Kimmig. – *Arheološki vestnik* 53, 2002, 404–405.

³ S. Gabrovec, Wolfgang Dehn (1909–2001). – *Arheološki vestnik* 53, 2002, 403–405.

⁴ S. Gabrovec, Merhartova šola in njen pomen za slovensko arheologijo. – *Arheo* 4, 1984, 10–14.

na čelu in asistentom Volkerjem Pinglom, risarko Jutte Weber ter študentoma Reimom Lunzom in Herbertom Lorenzem.

Začetno sodelovanje ter zelo uspešne raziskave obzidij in pripadajočih naselbinskih slojev iz leta 1967 so Gabrovec, Frey in Foltiny skupaj izčrpno predstavili domači in tuji strokovni javnosti v prvem poročilu o naselbinskih izkopavanjih v Stični.⁵ Gabrovčevo dolgoletno prijateljstvo in sodelovanje s Freyem se zrcali tudi v drugih skupnih objavah,⁶ na Stično in prijatelja Staneta je Freya vezala tudi njegova priljubljena tema situlske umetnosti.⁷ Rezultati večletnega uspešnega projekta raziskave naselja na Cvingerju so bili izčrpno objavljeni v monografiji, v kateri sta svoj del poročil napisala tudi Frey in Pingel.⁸

Številne med našo generacijo študentov je Frey v Stični osebno z vztrajnim strganjem naučil razlikovati posamezne zemeljske sloje z arheološkimi kulturnimi značilnostmi in prepoznati iz majhnih črepij raznovrstno posodje. Ob nedeljah smo obiskovali dolenjska gradišča in s kompasom v roki skicirali obode nasipov in teras, pod katerimi so skrita nekdanja obzidja.⁹ Za nekatere, ki smo preživljali mednarodne poletne raziskave v Stični, je bilo druženje s Freyem v mnogočem spodbuda tudi v njihovem izbornem kariernem delu (Biba Teržan, Janez Dular, Drago Svolfjšak).

Sam sem doživel Freya v Stični kot projektu in terenskemu delu povsem predanega človeka, nekolikokrat pa povsem osebno ob priložnostnem obedu skupaj z Gabrovcem v znameniti gostilni v vasi Krka, znani po izborni pečenih postrvih. Z

⁵ S. Gabrovec, O.-H. Frey, S. Foltiny, Prvo poročilo o naselbinskih izkopavanjih v Stični. – *Arheološki vestnik* 20, 1969, 177–196; S. Gabrovec, O.-H. Frey, S. Foltiny, Erster Vorbericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična (Slowenien). – *Germania* 48, 1970, 12–33; A fortified settlement and tumulus cemetery of the iron age at Stična in Slovenia. – *Etruscans* 2/1970–1972, 24–30, 48–54.

⁶ O.-H. Frey, S. Gabrovec, K latenski poselitvi Dolenjske: prvi rezultati izkopavanj na stiškem naselju. – *Arheološki vestnik* 20, 1969, 7–26; O.-H. Frey, S. Gabrovec, Zur Chronologie der Hallstattzeit im Ostalpenraum. – *Actes du VIIIe congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, 1971, 193–218. – Beograd.

⁷ O.-H. Frey, Ein verzierter Ohrring aus Stična. – *Jahrbuch Römisch-Germanisches Museum Mainz* 13/1, 1966, 44–48; O.-H. Frey, Über die Ostalpen zur Keltiké. – *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*. Situla 44, 2007, 777–788.

⁸ S. Gabrovec, Stična I, Naselbinska izkopavanja / Siedlungsausgrabungen. – *Catalogi et monographiae* 28, 1994.

⁹ O.-H. Frey, Halštatska naselja na Dolenjskem (Les établissements halstattiens à Dolenjsko (Basse Carniole)), *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969, 17–22.

naklonjenostjo sta mi skupaj z Dehnom omogočila študijsko bivanje v Marburgu ravno v letu, ko je Frey odhajal za predstojnika v Hamburg. V zimskem semestru 1969/1970, ko se je že odpravljaj, sem pri njem še opravil statistiko grobnih pridatkov iz 2500 grobov z Mosta na Soči na podlagi poročil Carla Marchesettija iz let 1885 in 1893; leta pozneje pa ga obiskal tudi v Hamburgu, kjer je odpiral nova poglavja keltskih študij z zbranimi doktoranti in revijo *Hamburger Beiträge zur Archäologie*.

Frey je bil tisti, ki je ob izjemnih najdbah iz gomil v Kandiji v Novem mestu s priporočilom odprl slovenskim muzejem vrata restavratorske delavnice v Mainzu, kjer še danes restavrirajo grobne najdbe s Kapitelske njive v Novem mestu. Ob svojem delu se je tudi pozneje vedno znova vračal k posameznim temam železnodobne arheologije na Slovenskem, kot so fibule zahodnohalštatske vrste, halštatska oborožitev, predrte pasne spone, keramika s črno-rdečimi pasovi, naselbinska izkopavanja v Stični, nošnja halštatskih bodal in okrasna svastika z Magdalenske gore pri Šmarju.¹⁰

Otto-Herman Frey je bil najmlajši med znamenitimi nemškimi arheologi (Hermann Müller-Karpe, Georg Kossack, Wolfgang Kimmig, Joachim Werner), ki so s svojimi preglednimi deli močno vplivali na razumevanje pozne bronaste in starejše železne dobe ter pozne antike v Evropi in tudi na Slovenskem. S svojim znanstvenim in pedagoškim opusom je Frey zaznamoval predvsem dve veliki temi evropske prazgodovine: situlsko in keltsko umetnost.

Rokopis disertacije o figurativno okrašenih situlah Wolfganga Luckeja iz leta 1939 je Frey uredil dve

¹⁰ O.-H. Frey, Fibeln vom westhalstättischen Typus aus dem Gebiet südlich der Alpen. – *Oblatio. Raccolta di studi di antichità ed arte in onore di Aristide Calderini*, 1971, 355–386; O.-H. Frey, Bemerkungen zur hallstättischen Bewaffung in Südostalpenraum. – *Arheološki vestnik* 24, 1975, 621–636; Durchbrochene Frühlatènegürtelhaken aus Slowenien. – *Opuscula Iosepho Kastelec sexagenario dicata*. Situla 14/15 1974, 129–142; O.-H. Frey, Schwarz-rot gebänderte Keramik in der Zone südlich der Alpen. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 4, 1974, 97–102; O.-H. Frey, Bericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična (Slowenien). – V: *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, 1974, 151–162; O.-H. Frey, Zur Tragweise hallstattzeitlicher Dolche in Slowenien (O načinu nošnje halštatskih bodal v Sloveniji). – *Gabrovčev zbornik. Zbornik, posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*. Situla 20/21, 1980, 333–342; O.-H. Frey, Ein Zierstück der späten Hallstattzeit von der Magdalenska gora bei Šmarje. – V: *Die Hallstattkultur. Bericht über das Symposium in Steyr 1980, 1981, 227–240*. – Linz.

desetletji pozneje, ga dopolnil in izdal,¹¹ obenem pa se je s študijskimi bivanji v krajih Rim, Bologna in Este poglobil v študij situlskih spomenikov in njihovih grobnih kontekstov v venetskem prostoru. Pri obravnavi začetkov situlske umetnosti je v habilitacijskem delu postavil kronološko shemo estenskega prostora ter utrdil tudi pojem skupnega jugovzhodnoalpskega prostora v starejši železni dobi.¹² Navedena dela še danes veljajo za temelj, brez katerega v evropski arheologiji ne moremo razpravljati o pomenu tega likovnega in kulturnega fenomena. Njegove opombe k figuraliki vzhodnohalštatskega kroga¹³ so primer izbrane teme, ki je postala stalnica številnih razprav o likovnih upodobitvah halštatske dobe.

Freyeve objave so se časovno ujemale s pripravo in odprtjem velike mednarodne razstave s katalogom *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov* v izvedbi strokovnjakov iz Padove, Ljubljane in z Dunaja (1962), kjer je bila razstava tudi predstavljena, ter nekaj pozneje tudi reprezentančne izdaje *Umetnost situl* (1965) avtorjev Giulie Fogolari, Staneta Gabrovca, Jožeta Kastelica in Karla Kromerja.¹⁴ Pa tudi z referatom Gabrovca na kongresu Arheološkega društva Jugoslavije (1963), v katerem je, tudi s pomočjo nastajajočega rokopisa Freyevga habilitacijskega dela, povezal halštatske skupnosti Slovenije s severnoitalskim prostorom, še posebej estenskim.¹⁵

Z odhodom v Hamburg leta 1970 je Frey svoje delovno življenje v tradiciji von Merhartove/Dehnove marburške študijske šole intenzivno posvetil keltski civilizaciji na splošno, obenem pa tudi posameznim pojavom, kot so bili etruščanski importi in njihov vpliv na razvoj in pomen umetnostnega keltskega stila ter tudi pomenu same

distribucije posameznih predmetov. V obdobju predstojništva v Hamburgu (1970–1976) in tudi pozneje ob vrnitvi v Marburg do njegove upokojitve sta bila univerzitetna inštituta z njegovim delom in doktoranti pomembni središči keltskih raziskav v Evropi tako s pogledom na njihov svet severno od Alp kot na dediščino keltskih plemen z območja severne Italije in južnoalpskih dolin.

Frey je z izdajo posebne tematske številke načel problem razumevanja prehoda iz stare halštatske v mlajšo latensko stopnjo v srednji Evropi ter spodbudil načrtno preučevanje importov iz Sredozemlja.¹⁶ Osnove za to je imel v dobrem poznavanju etruščanske civilizacije, s katero se je spoznal že pri pripravi svoje habilitacijske študije. V njej je iskal korenine situlske umetnosti in številni etruščanski importi v zahodnohalštatske skupnosti so bili zanj pomemben element pri razumevanju nastanka in razlagi razvoja zgodnjelatenskega keltskega stila.¹⁷

Prav poznavanje dragocenih etruščanskih izdelkov, ki so bili predmet trgovanja ali odpiranja prostora, je Freyu omogočalo, da je lahko prepričljivo povezoval ta dva različna nazorska in likovna stila.¹⁸ V vrsti razprav o kanonu zgodnje keltske umetnosti je dopolnjeval temeljno študijo Paula Jacobstahla *Early Celtic Art* (1944) ter sodobnejše razprave zakonskega para Ruth in Vincent Megaw.¹⁹

Z obravnavo bronastega figuralno okrašenega torkvesa s tremi Janusovimi glavami in levoma iz Glauberga²⁰ je Frey nehote napovedal odkritje ene najimenitnejših keltskih gomil in njenega obodnega jarka v Glaubergu ter obeh grobov veljakov v letih

¹¹ W. Lucke, O.-H. Frey, *Die Situla in Providence*, 1962. – Berlin.

¹² O.-H. Frey, Der Beginn der Situlenkunst im Ostalpenraum. – *Germania* 40, 1962, 56–72; O.-H. Frey, Der Ostalpenraum und die antike Welt in der frühen Eisenzeit. – *Germania* 44, 1966, 48–66; O.-H. Frey, *Die Entstehung der Situlenkunst. Studien zur figürlich verzierten Toreutik von Este*, 1969. – Berlin.

¹³ O.-H. Frey, Bemerkungen zu figürlichen Darstellungen des Osthallstattkreises. – V: *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag*, Arch. Austr. Beih. 13, 1976, 578–587.

¹⁴ J. Kastelic (ur.), *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov. Situle od Pada do Donave. Razstava Padova–Ljubljana–Dunaj*, 1962. – Ljubljana; J. Kastelic, G. A. Mansuelli, K. Kromer, *Umetnost situl*, 1965. – Beograd–Ljubljana.

¹⁵ S. Gabrovec, Halštatska kultura Slovenije, *Arheološki vestnik* 15–16/1964–1965, 21–63, op. 84 / S. Gabrovec, Zur Hallstattzeit in Slowenien, *Germania* 44, 1966, 1–48, op. 84.

¹⁶ O.-H. Frey, Einführung in die Problematik »Hallstatt D3 – Latene A«. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie* II/2, 1972, 169–179.

¹⁷ O.-H. Frey, Eine etruskische Bronzeschnabelkanne, *Annales littéraires de l'Université de Besançon. Archéologie* 2, 1955; O.-H. Frey, Die Zeitstellung des Fürstengrabes von Hatten im Elsaß, *Germania* 35, 1957, 229–249; W. Dehn, O.-H. Frey, Southern imports and the Hallstatt and Early La Tène Chronology of Central Europe. – V: *Italy before Romans. The Iron Age, Orientalizing and Etruscan Periods*, 1979, 489–511.

¹⁸ O.-H. Frey, Zur Bronzeschnabelkanne in Besançon. – *Hommages à Lucien Lerat*, 1984, 293–316; O.-H. Frey, The Stone Knight, the Sphinx and the Hare. New aspects of Early Figural Celtic Art. – *Proceedings of the Prehistory Society* 64, 1998, 1–14.

¹⁹ O.-H. Frey, *Das Grab von Waldalgesheim*. – V: H.-E. Joachim, *Waldalgesheim. Das Grab einer keltischen Fürstin*, Kataloge Rheinisches Landesmuseum Bonn 3, 1995, 159–206.

²⁰ O.-H. Frey, Zu einem keltischen Halsring aus Glauberg. – *Ulrich Fischer zum 65. Geburtstag am 3. Juli 1980 gewidmet*, Fundberichte aus Hessen 19/20, 1979/80 (1980), 609–615.

1994 in 95 z dragocenimi pridatki.²¹ Ob vznožju gomile odkrita monumentalna kamnita plastika bojevnika ter obravnava figuralike na bronastem posodju sta za naslednji dve desetletji zaznamovali njegove raziskave o prepletu etruščanske in keltske likovne mistike ter njihovem duhovnem svetu.²² Njegov velik delež pri vrednotenju grobnih

pridatkov iz gomile v Glaubergu je prepoznalo tudi ministrstvo dežele Hessen leta 2020 in mu podelilo Goethejevo plaketo, visoko priznanje za »očeta keltskih raziskav«.

Kot velik človek, učitelj številnih generacij in raziskovalec preteklosti bo ostal zapisan v spominu slovenske arheologije.

Mitja Guštin

²¹ F.-R. Herrmann, O.-H. Frey, *Die Keltenfürsten aus Glauberg. Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel bei Glauburg-Glauberg, Wetteraukreis, Arch. Denkmäler Hessen 128/129*, 1996; O.-H. Frey, F.-R. Hermann, *Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel am Glauberg im Wetteraukreis, Hessen. – Germania 75*, 1997, 459–550.

²² O.-H. Frey, *Wer waren die Kelten? Zeugnisse aus der antiken Welt und archäologischer Befund. – V: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg. Glaube-Mythos-Wirklichkeit*, 2002, 47–57. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Die Fürstengräber vom Glauberg. Jenseitsvorstellungen und Bestattungsbrauchtum. – V: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg. Glaube-Mythos-*

Wirklichkeit, 2002, 172–185. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Menschen oder Heroen? Die Statuen vom Glauberg und die frühe keltische Grossplastik. – V: Das Rätsel vom Glauberg. Glaube-Mythos-Wirklichkeit*, 2002, 208–218. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Keltische Kunst in vorrömischer Zeit*, Kleine Schriften 57, 2007 (ponatis 2015); O.-H. Frey, *Wer war der Mann aus Grab 2 vom Glauberg*, Kleine Schriften 60, 2014.